

VLADIMÍR JŮVA

Dětské muzeum – nový prvek v kultuře pro děti

Úvahy o kultuře se od posledních desetiletí 20. století stále častěji spojují s přívlastkem postmoderní. Přestože se postmoderní kultura – jako nové vyjádření vztahu člověka ke světu i k sobě samému – v mnoha oblastech významně přiblížila prakticky všem vrstvám populace (ve vzdělávání, v masmédiích, v turistice i v reklamě), je její orientace z hlediska tvůrců i adresátů – a to nejen ve své umělecké dimenzi – stále tradičně spjata převážně s dospělou populací. Analogicky i kulturní instituce – divadla, kina, knihovny, muzea, galerie aj. – od svého vzniku zaměřovaly své aktivity především na dospělé návštěvníky. Situace zvláště do počátků 20. století v kulturním životě společnosti odpovídala celkovému nepřiměřenému vztahu dospělých k dětem, jednostranně autoritativnímu přístupu a nerespektování psychických specifik dětí. Teprve v posledních dekádách minulého století přibývá specifických kulturních institucí pro nejmladší publikum, např. v podobě loutkových divadel či dětských čítáren.

Poněkud odlišná situace byla již od konce 18. století v severoamerickém muzejnictví, kde muzea vznikala primárně – na rozdíl od Evropy – s educačními cíli, které tradičně bývají více spjaty s dětmi a mládeží. I to byl patrně jeden z důvodů, proč právě v USA vzniklo na přelomu 19. a 20. století první dětské muzeum světa, a to nejen svým názvem, ale především svým pojetím. Činnost zahájilo roku 1899 v New Yorku pod názvem Brooklynské dětské muzeum (Brooklyn Children's Museum). Vzniklo jako pobočka Brooklynského centrálního muzea (Brooklyn Central Museum) a jeho hlavním posláním mělo být potěšit a poučit děti z Brooklynu a Queensu a rozvíjet jejich zájmy.

Idea dětského muzea nezůstala omezena pouze na Brooklynské dětské muzeum, ale rozšířila se po celé Severní Americe. Stalo se tak především zásluhou Anny Billings Gallupové, která Brooklynské dětské muzeum vedla jako ředitelka od roku 1903 celých 34 let a rozvíjela zde základní rys těchto institucí – požadavek „hands-on“, tzn. možnost svobodně manipulovat s muzejními exponáty. Na začátku 21. století mohou děti v USA navštívit okolo 300 dětských muzeí, která současně představují stálý inspirační zdroj při koncipování těchto specifických institucí po celém světě.

Kde se v současnosti můžeme s dětskými muzei dále setkat? Z celkové počtu asi 500 světových zařízení jich uvádí okolo 100 Rusko, 65 další evropské státy (zde především SRN – 29 v roce 2003) a na dalších kontinentech najdeme zbývajících 35 dětských muzeí. Roku 1992 se dětem otevřelo

Dětské muzeum Moravského zemského muzea v Brně; je to první a do dnešních dnů jediné oficiální dětské muzeum České republiky.

Čím se liší dětská muzea od tradičních muzejních zařízení? Klasický a spíše evropský model muzejní instituce především získává, uchovává a zkoumá výtvořiny přírody a člověka. Ve své prezentační činnosti se řídí vědeckými kategoriemi a orientuje se na recepční možnosti dospělého publika. Analýzy světových dětských muzeí naopak ukazují, že tato specifická kulturní zařízení pro děti a mládež jsou principiálně jiná. Nejsou svázána s určitou sbírkovou oblastí, artefakty chápou jako svědectví životních kontextů, které stojí za to znovu oživit, orientují se na komplexní zkušenosti, které vycházejí ze smyslového uchopení, jsou průnikem dobrodružného hřiště i laboratoře, tvůrčí dílny a divadla s každodenními i nevšedními příběhy.

Dětské muzeum zpravidla tvoří tři části: 1. muzejní sbírka, 2. expozice a výstavy a 3. prostory pro další muzejně pedagogické aktivity (např. tvůrčí dílny, laboratoře, kluby, ateliéry, herny atd.). Především první dva jmenované komponenty jsou sice analogické s tradičním muzeem, sbírkotvorná činnost dětského muzea je však většinou odlišná. Zatímco tradiční muzeum se koncentruje na určité přesně vybrané oblasti předmětů, dětské muzeum se vedle klasických muzejních oblastí – z umění, techniky a přírody – častěji zaměřuje na exemplární předměty z běžného života dítěte. Sběr předmětů je v dětském muzeu dále determinován skutečností, že budoucí muzejní exponáty často slouží nejen vizuálnímu, ale i hmatovému kontaktu.

Z pohledu publika jsou dětská muzea typická především svou prezentační funkcí (tzn. výstavami, tvůrčími dílnami, popř. dalšími muzejně pedagogickými pořady). Prezentační aktivity se i v dětských muzeích dělí – analogicky jako v každém muzeu – na stálé expozice (tzn. výstavy s dlouhodobějším trváním, které většinou korelují se sbírkotvornou činností) a na krátkodobější výstavy. U řady dětských muzeí se současně setkáváme s mobilními službami, které nejsou fixovány na stálé prostory specifické instituce. V Německu je např. symbolizoval populární mnichovský starý červený autobus, jenž v první polovině 90. let 20. století vytvářel potřebné prostorové zázemí pro řadu projektů v různých částech svého města.

Pro všechna muzea – tzv. tradiční i dětská – je podstatné, že se zabývají objekty neboli materiálními reprezentanty našeho světa. Pro obsahové zaměření výstav dětských muzeí je však specifické, že výběr „věcí tohoto světa“ odpovídá zájmům a dosavadním zkušenostem dětí, kontakt s muzejními exponáty bývá bezprostřední a mnohdy vychází ze hry. V protikladu k tradičnímu „vitrínovému muzeu“, kde se návštěvníkova aktivita omezuje především na vidění, slyšení a čtení a spíše výjimečně na stisknutí knoflíku, utváří se dětské muzeum jako otevřený prostor pro učení a hru, kde se rovnoměrně zapojují všechny smysly dítěte a kam vstupuje jako ucelená osobnost.

Rozdíly mezi tradičním a dětským muzeem jsou tedy markantní zvláště v pojetí jejich výstav. V klasických muzeích se návštěvník nejčastěji set-

káva s exaktně zpracovaným a exemplárně doloženým výsekem sociálních či přírodních věd. Výstavy dětských muzeí spíše přibližují problémy, se kterými se děti bezprostředně potkávají ve svém životě. Jsou-li dětská muzea součástí větší instituce, často pak jejich výstavy reagují na expozice svého mateřského muzea. V posledních letech se pak stále častěji setkáváme s posilováním výstav a muzejně pedagogických programů dětských muzeí obsahově orientovaných na oblasti

- interkulturní (např. barvitě přiblížení blízkých i velmi vzdálených kultur a jejich vztahů),
- environmentální (problémy ochrany a tvorby životního prostředí),
- psychologické (např. k rozvoji vnímání, sebepoznání),
- historie všedního dne (např. o předmětech v každodenních běžných situacích),
- nových médií aj.

Uvedené obsahové oblasti pak většinou dětská muzea nezpracovávají podle klasického muzejního přístupu odpovídajícímu sbírkotvorné genezi či pohledu vybrané vědy. Stále častěji zde převládá globalizující přístup v podobě, jak ji známe od počátku minulého století z pedagogického reformismu. Obsah interaktivních výstav se soustřeďuje kolem jednoho hlavního problému a mnohdy vychází z dětských zkušeností a zájmů. Stejně jako pedagogičtí reformisté nahrazovali tradiční předměty ve škole dětskými zájmovými centry (např. potrava, odívání, doprava ad.), mění i dětská muzea obsahovou koncepci výstav. Již se zde nesetkáváme např. s dobově vymezeným výsekem umění nebo se systematicky prezentovanou mineralogickou sbírkou. Vybrané muzejní exponáty z obou uvedených sbírkotvorných oblastí se naopak stávají prvky živého příběhu, např. o životě konkrétních dětí a jejich době.

Originální obsahové zaměření dětských muzeí představuje sbírkotvorná činnost samotných dětí. Vychází z oprávněného předpokladu, že děti sbírají vždy rády cokoliv a jakkoliv – věci ze svých domovů, z půd i sklepů, z blízkého i vzdálenějšího okolí. Jejich „exponáty“ se pak třídí a spolu s dětmi se připravují výstavy. Druhou oblast sbírkotvorné činnosti samotných dětí nejčastěji tvoří jejich umělecká tvorba, např. výkresy zhotovené ve škole nebo v rámci dětských volnočasových aktivit.

K zvláštnostem dětských muzeí patří participace dětského publika. Vychází ze snahy zmapovat specifické potřeby a zájmy současných dětí a mládeže, a to z pohledu obsahové náplně výstav i všech dalších možných aktivit (vzhledem k nejčastějšímu umístění dětských muzeí ve světových velkoměstech jde především o výzkum městského potencionálního nejmladšího publika). Dětská muzea dále chtějí vtáhnout své mladé návštěvníky do celého spektra svých činností, tzn. nejen do prezentační, ale i do sbírkotvorné práce. Děti tak často sehrávají roli ideových tvůrců výstav, aktivně se zapojují do prezentace výstav a současně je obohacují svými vlastními výtvy. Participace v prezentačních aktivitách dětských muzeí

je pak determinována především mírou interaktivity vlastních výstav. Dětská muzea se tak stále častěji stávají nejen muzei pro děti a mládež, nýbrž ve svém důsledku také muzei od dětí a s nimi. Typické příklady participčních dětských muzeí představují např. nové instituce ve Fuldě, v Berlíně nebo ve Vídni, kde se děti podílely na plánování svého nového kulturního zařízení, na hledání jeho optimálního názvu a kde jejich představy a přání inspirovaly konkrétní výstavy. Participace, tzn. nejen receptivní účast ale především aktivní podíl dětí na základních činnostech dětského muzea, tak představuje další typický rys dětských muzeí. Participace ve vztahu k dětskému muzeu je determinována nejen zájmy dětských návštěvníků a muzejně pedagogickým přístupem (zejména muzejně didaktickým), ale současně má rozměr politický ve smyslu demokratické spoluúčasti dětí na rozhodování.

Odborné oblasti muzejní práce jsou dětem poměrně vzdálené. Probíhají pro ně skrytě a mohou se s nimi seznámit jen výjimečně (např. v rámci originální výstavy z roku 2002 brněnského Dětského muzea „Když se řekne muzeum“, která se dětem pokusila přiblížit náročně a přitom zajímavé pracovní postupy třeba restaurátorů nebo konzervátorů). I když dětská muzea zdůrazňují participaci dětí a mládeže na jeho práci, nemyslí tím, že by tuto instituci měly samy děti vytvářet. Jde spíše o plodný dialog s dětmi o východiscích a cílech, obsahu i formě prezentací dětských muzeí. Klíčová je v tomto procesu role muzejních pedagogů, jejichž cílem je optimálně přiblížit a pootevřít dětem a mládeži médium dospělých – muzeum.

Kooperace s edukačními institucemi má prakticky u všech muzeí bohatou historii. Tradiční jsou především školní návštěvy muzea korelující s probíranou učební látkou a v rámci školních výletů či odborné semináře pro učitele. Spolupráce dětských muzeí s edukačními institucemi (především preprimární, primární a nižší sekundární úroveň) však představuje kvantitativně i kvalitativně vyšší úroveň. Zatímco kapacita tzv. tradičních muzeí v dopoledních hodinách všedních dnů nebývá školami plně využívána, jsou tato dopoledne v dětských muzeích prakticky na celém světě zcela zaplněna žáky mateřských a primárních škol. Pro dětská muzea, vzhledem k jejich adresnosti, je logicky typické výraznější zastoupení mateřských škol, s jejichž dětmi se v ostatních muzeích setkáváme spíše sporadicky. Dětská muzea současně stále výrazněji spolupracují i s dalšími edukačními a volnočasovými zařízeními i s ostatními kulturními a mnohdy i sociálními a komunitními institucemi.

Zájem o dětská muzea u nás i po celém světě stále narůstá. Jde o pozitivní proces, protože dětská muzea představují i na počátku 21. století stále nové místo kulturní edukace. V průsečíku muzea jako klasické kulturní instituce a aktuálního požadavku na rozšiřování svěbytné kulturní nabídky pro děti a mládež v posledním staletí vykristalizovala originální zařízení, jež dorůstající generaci nabízejí další prostor pro učení, setkávání, komunikaci, hru, relaxaci i zábavu.